

**SHARQ ALLOMALARINING FARZAND TARBIYASIGA
DOIR PSIXOLOGIK YONDASHUVLARI**

Nishonboeva Mahbuba

*Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti
universiteti Psixologiya yo'nalishi 2-bosqich talabasi*

Annotatsiya. Mazkur maqolada oila va ta'lim-tarbiya jarayonida qo'llanilayotgan yangi psixologik yondashuvlar o'rganiladi.

Kalit so'zlar: Oila, Farzand tarbiyasi, Sharq allomalari, Ma'naviyat, Axloq, Ilm-fan, Ruhiy tarbiya, Ota-ona mas'uliyati, Adolat, Qur'on va Hadislar, Ibn Sino, Al-G'azzoliy, Forobiy, Jismoniy rivojlanish, Jamiyat.

Аннотация. В данной статье изучаются новые психологические подходы, применяемые в процессе семейного воспитания и образования.

Ключевые слова: Семья, Воспитание, детей, Восточные, ученые, Духовность, Нравственность, Наука, Духовно, воспитание, Ответственность родителей, праведливость, Коран и хадисы, Ибн Сина, Аль-Газали, Фараби, Физическое развитие, Общество

KIRISH

Oila — inson uchun muqaddas va ulug' dargoh. Inson shu dargohda tug'iladi, o'sadi, unadi, voyaga yetadi. Oilani jamiyatning kichik bir parchasiga qiyoslash mumkin. U jamiyatning muqaddas, asosiysi tarbiya maskani hamdir.

Sharq allomalarimizning ilmiy merosida oila, ota-ona va bola munosabatlari hamda bu munosabatlarning bola shaxsi shakllanishiga ta'sir etish muammosi muhim o'rin egallagan. Sharq allomalari inson ma'naviyati va kamoloti masalasiga katta e'tibor qaratgan bo'lib, ularning farzand tarbiyasiga oid qarashlari bugungi kundagi pedagogik va psixologik ta'limotlar bilan hamohangdir. Ularning fikricha, bolaning shakllanishida ilm, odob, axloq va ruhiy tarbiya asosiy o'rin tutadi. Buyuk allomalarimizning bebaho asarlarida bayon etilgan ota-ona va bola munosabati borasidagi qarashlariga alohida to'xtalib o'tish lozim.

Ma'lumki, Ismoil al-Buxoriyning hadislarida ota-onaning farzandga munosabati haqida shunday deyiladi: "Tangridan qo'rqinglar va farzandlaringizga bir xil mehrda bo'linglar! (Ularga kiyim va taomlarni barobar taqsimlanglar)".

Yuqorida keltirilgan hadisidagi fikrlardan ko'rinib turibdiki, oilada ota-ona farzandlariga bo'lgan munosabatda adolatli bo'lishi va ularning ko'ngli o'ksimasligi, shuningdek, ota-onaning iliq munosabatidan qoniqmaslik tuyg'usining paydo bo'lmasligi, aka-uka, opa-singillar orasidagi nizo hamda janjallarning oldini olish maqsadida ularga bir xil munosabatda bo'lish zarurligi bayon etilgan. Agar biz O'zbekistonimizni dunyoga tarannum etmoqchi, uning qadimiy tarixi va yorug' kelajagini ulug'lamoqchi, uni avlodlar

xotirasida boqiy saqlamoqchi bo'lsak, awalambor buyuk yozuvchilarni, buyuk shoirlarni, buyuk ijodkorlarni tarbiyalashimiz kerak.[1] 140.bet

Forobiyning mazkur qoidasiga muvofiq bolaning psixik rivojlanishida ota-onaning ruhan va jismonan sog'lomligi ta'siriga bevosita biologik omil nuqtai nazaridan qarasak, ularning oiladagi bolaga bo'lgan munosabat xarakteri hamda atrofdagilar bilan o'zaro munosabatini bolaning ijtimoiylashuviga, hamkorlik aloqalari tendentsiyasining rivojlanishiga, maqsadli faoliyatga kirishishiga ta'sir etuvchi ijtimoiy omil sifatida ko'rishimiz mumkin. Uning mazkur qarashlarida ota-onaning funktsiyalariga e'tibor qaratish lozimligi masalasi ochib berilgan. Forobiyning mazkur qoidasiga muvofiq bolaning psixik rivojlanishida ota-onaning ruhan va jismonan sog'lomligi ta'siriga bevosita biologik omil nuqtai nazaridan qarasak, ularning oiladagi bolaga bo'lgan munosabat xarakteri hamda atrofdagilar bilan o'zaro munosabatini bolaning ijtimoiylashuviga, hamkorlik aloqalari tendentsiyasining rivojlanishiga, maqsadli faoliyatga kirishishiga ta'sir etuvchi ijtimoiy omil sifatida ko'rishimiz mumkin. Uning mazkur qarashlarida ota-onaning funktsiyalariga e'tibor qaratish lozimligi masalasi ochib berilgan. Sharq allomalarining farzand tarbiyasiga doir psixologik yondashuvlari tarixiy va madaniy jihatdan juda boy va xilma-xildir. Sharq dunyosida, ayniqsa, Islom, musulmon ta'limoti, tasavvuf, falsafa va boshqa diniy-axloqiy yo'nalishlarda farzand tarbiyasiga yondashuvlar o'ziga xos yondashuvlarga ega bo'lgan. Quyida Sharq allomalarining farzand tarbiyasiga oid asosiy psixologik yondashuvlar va qadriyatlarni mavjud.

Islomda Farzand Tarbiyasi

Farzand tarbiyasi aslida ikki kalim adan iborat. Shuning uchun ham

nazaringizda juda m ayda m uam m odek ko'rinadi. Lekin dono odam lar biladilarki, Insoning siyosiy, diniy, ijtimoiy inqiloblarining asosi ana shu ikki so'z — «bola tarbiyasi» dan iborat birikmaga bog'liq. Bu xalqning harakat qilishi, davlatmand bo'lishi, baxtli bo'lib izzat-hurmat topishi, jahongir bo'lishi, zaif bo'lib xorlikka tushishi, faqirlik jomasini kiyib, baxtsizlik yukini tortib e'tibordan qolishi, o'zgalarga tobe, qul va asir bo'lishi, bolalikdan o'z ota-onalaridan olgan tarbiyalariga bog'liq. Bir hakim aytgan ekan: «Bani Odam bolalarining tarbiyasini m eng qoldirsalar, odam larning ahvolini butunlay o'zgartirib yuborar edim»[3] 70 bet. Bola tarbiyasida ertak orqali bo'lsa ham ularga doim fidokor odam lar haqida, muruvatatli shaxslarning fe'llari haqida, mo'm in va A llohdan qo'rquvchi odamlar haqida hikoya qilib, yaxshi am allarning foydasini eslatib o'tish lozim. Islom dinida, farzand tarbiyasi juda katta ahamiyatga ega, chunki bu jamiyatning kelajagi va uning axloqi uchun muhimdir. Islomda farzandlar uchun tarbiya, asosan, ruhiy va ma'naviy jihatdan rivojlanishiga yo'naltirilgan.

Qur'on va Hadislarning ahamiyati: Qur'on va Hadislarda farzandlarning tarbiyasiga alohida e'tibor berilgan. Masalan, **Qur'onning Luqmon surasida** (31:14) "Ona bolaning qornida uni ko'tarib yurgan vaqtda ko'p mehnat qiladi. U ikki yilda emizadi" degan oyatda farzandning ona uchun qanchalik muhim va qadrli ekanligi tasvirlanadi. Bundan tashqari,

Hadislarda (Payg'ambar Muhammadning so'zlari) ham bolalar bilan mehr-shafqatli bo'lish, ularni yaxshi tarbiyalash va o'qitish masalalari ko'rib chiqilgan. Mas'uliyat va ta'lim: Farzandlarni tarbiyalashda Islomda ularning to'g'ri ta'lim olishi va ma'naviy jihatdan yuksalishi juda muhim hisoblanadi. Payg'ambar Muhammad (s.a.v) hadislarda "Bolani 7 yoshida o'rgat, 14 yoshida unga rahm-shafqat bilan yondash" degan. Bu, bolalar o'sish davrida nafaqat ilm, balki axloqiy qadriyatlarni ham o'rganishlarini ta'minlash kerakligini anglatadi.

Bolaligidayoq o'zini buyuk ishlaiga hozirlagan **Amir Temur** farzandlari va nabiralarining tarbiyasini ham bir lahza bo'lsada, nazaridan qochirmadi. Ulug' hukmdor o'z o'g'illari va nabiralariga eng awal jangu jadal mashaqqatlariga chidam berishga qodir kuch-quwat va jasorat, shuningdek, saltanatni boshqarish uchun talab etilgan ilmu donish sohibi bo'lishlarni talab etardi.[4] 29 bet. **Ibn Sina (Avitsenna) va Tarbiya** Ibn Sina (Avitsenna) o'zining «Shifo kitobi»da (al-Qanun fi at-Tibb) insonning jismoniy va ruhiy rivojlanishiga doir ko'plab fikrlar bildirgan. Farzand tarbiyasiga doir uning psixologik yondashuvlari quyidagi asosiy nuqtalarga asoslangan: Ruhiy va jismoniy salomatlik: Ibn Sina, bolalar tarbiyasida jismoniy va ruhiy salomatlikni birlashtirishni muhim deb hisoblagan. Farzandni ruhiy jihatdan tarbiyalashda unga muayyan madaniyat, ilm-fan, va falsafa orqali tushuncha berish zarurligini ta'kidlagan. U, shuningdek, ta'limni bolaning jismoniy rivojlanishiga ham bog'lashni muhim deb bilgan. Ma'naviy va axloqiy tarbiya: Ibn Sina ma'naviy va axloqiy o'qitish orqali farzandlarni tarbiyalashga alohida e'tibor bergan. Unga ko'ra, bola o'z axloqini rivojlantirishda oilaning va jamiyatning roli katta. Muxtasar qilib aytganda, olis va yaqin tariximiz shuni ko'rsatadiki, xalqimiz doimo ma'naviy jasorat hissi bilan yashagan va bu ulug' tuyg'u uning hayotida yillar, asrlar o'tgani sayin tobora kuchayib, yuksalib bormoqda. Chunki xalq ma'naviyati shunday bir buyuk ummonki, har qaysi avlod undan kuch-qudrat, g'ayrat va ilhom olib, o'zining naqadar ulkan ishlarga qodir ekanini namoyon etadi.[1] 170.

Al-G'azzoliy va Tarbiya Al-G'azzoliy (1058-1111) — musulmon olimi va tasavvufshunos, farzand tarbiyasiga oid ko'plab falsafiy va diniy asarlar yaratgan. Uning ta'limotiga ko'ra, tarbiya nafaqat ilm olish, balki ruhiy va axloqiy rivojlanishdir. **Al-G'azzoliy Qalb tarbiyasi:** Al-G'azzoliy farzandning qalbini toza va pok qilish zarurligini ta'kidlagan. U bolaning aqli va ruhini shakllantirishda axloqiy va diniy qadriyatlarning o'rgatilishining muhimligini ko'rgan. Ruhiy va ma'naviy maqsad: Farzandlarni faqat jismoniy jihatdan emas, balki ruhiy va ma'naviy jihatdan ham tarbiyalash zarur. Bu, uning fikricha, jamiyatdagi sog'lom, axloqli insonlarni tarbiyalashga olib keladi. Sharq allomalari farzand tarbiyasida jismoniy, ruhiy, axloqiy va ma'naviy rivojlanishning uyg'unligini ta'kidlaganlar. Ularning fikriga ko'ra, bola faqat ilm olish bilan cheklanmay, balki axloqiy qadriyatlar, mehr-rahm va jamiyatga xizmat qilishga ham o'rgatish zarur. Bu tarbiya yondashuvi nafaqat bolaning o'zini anglashiga, balki jamiyatdagi sog'lom, axloqli va ma'naviy jihatdan yuksak insonlarning shakllanishiga yordam beradi

Xulosa

Oila – inson hayotining muqaddas dargohi bo‘lib, u jamiyatning kichik, ammo muhim bo‘g‘inidir. Ota-ona va bola o‘rtasidagi munosabatlar nafaqat oilaning, balki jamiyatning mustahkamligi va taraqqiyoti uchun asosiy omillardan biri hisoblanadi. Sharq allomalari – Ismoil al-Buxoriy, Forobiy, Ibn Sino, Al-G‘azzoliy kabi buyuk mutafakkirlar farzand tarbiyasida ilm, odob, axloq va ruhiy tarbiyaning muhim o‘rin tutishini ta’kidlaganlar. Ularning ta’limotlarida oilada adolat, mehr-muhabbat va e’tibor muhim ekanligi ko‘rsatilgan. Xususan, ota-onaning bolaga bo‘lgan munosabati, ularning ruhan va jismonan sog‘lomligi bolalarning ijtimoiylashuvi va shakllanishiga katta ta’sir ko‘rsatadi. Farzand tarbiyasi nafaqat ilm olish bilan cheklanmay, balki axloqiy qadriyatlar, mehr-oqibat va jamiyatga xizmat qilishni o‘rgatish orqali mukammal insonni shakllantirishga yo‘naltirilgan bo‘lishi kerak. Sharq mutafakkirlari bolalarni jismoniy, ruhiy, axloqiy va ma’naviy jihatdan yetuk shaxs sifatida tarbiyalashni tavsiya qilganlar. Islom ta’limoti esa farzand tarbiyasini ruhiy va ma’naviy jihatdan yuksaltirishga katta e’tibor qaratadi. Qur’on va Hadislarda bu boradagi ko‘rsatmalar aniq bayon etilgan. Umuman olganda, farzand tarbiyasida Sharq donishmandlarining asarlari va islomiy qadriyatlar bilan uyg‘unlashgan psixologik yondashuvlar bugungi kunda ham dolzarbligini yo‘qotmagan. O‘zbek xalqi tarixan ma’naviyat va tarbiyaga katta ahamiyat qaratib kelgan, bu esa kelajak avlodni yetuk shaxs sifatida shakllantirishning muhim omillaridan biri bo‘lib qolmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat-yengilmas kech. -T.: Ma'naviyat, 2008.
2. Шоумаров Ғ.Б, Усмонов Э.Ш, Умаров Б.М. К совершенствованию содержания этики и психологии семейной жизни. Тиз.док.рес.науч.конф. Ташкент.1991.
3. Abdurauf Fitrat. Oila, yoki oila boshqarish tartiblari. -T.: Ma'naviyat, 2006.
- 4 Oila pedagogikasi. T., «Aloqachi», 2007, 384 bet . Ma’sul muharrir: professor O.HASANBOYEVA.
- 5, Qur`oni Karim. (Tarjima va izohlar muallifi Alouddin Mansur ).T., «Cho`lpon»,1992.

